

Ο βομβαρδισμός της Έλλης

Χρυσόστομος Τζημάκας

Η βορινή πλευρά του κατοικημένου λόφου της Καστοριάς είναι ενδεδυμένη με πυκνή πευκόφυτη συστάδα, η οποία αρχίζει ψηλά από τη δεξιαμενή και φτάνει χαμηλά μέχρι τη λίμνη περίπου, όπου και η συνοικία «Απόζαρι». Το βαθυπράσινο τούτο ένδυμα διαλαύνεται από την οδό Αγίου Αθανασίου, όνομα που οφείλεται στην παρουσία εκεί ομώνυμης μικρής εκκλησίας, η οποία μόλις διακρίνεται μέσα στο πευκοδάσος. Το πάνω από την οδό τμήμα ομαλώς υπερυψωμένο αποκαλείται από τους Καστοριανούς «Πευκάκια», το κάτω δε απόκρημνο και ασύχναστο φιλοξενεί μόνο το εκκλησάκι της Παναγίας Φανερωμένης του 14^{ου} αιώνα.

Ανέκαθεν, η ευρύτερη αυτή περιοχή, φερομένη συλλήβδην με το όνομα «Αϊθανάσης», αποτελούσε το θερινό κέντρο διασκέδασης των κατοίκων της πόλης. Αντίθετα, κατά τους χειμερινούς μήνες η βόλτα γινόταν στο Τσαρσί, εμπορικό δρόμο της άνω πόλης προφυλαγμένο από τους ψυχρούς βόρειους ανέμους. Εκεί υπήρχαν αρκετά καφενεία. Υπήρχαν και πέντε ζαχαροπλαστεία, όπου ο κόσμος κατέλυε, προκειμένου να ευφρανθεί γευστικώς, αλλά και να συμπληρώσει τις θερμιδικές από τον περίπατο απώλειές του.

Προϊούσης της καλοκαιρίας γινόταν σταδιακή μετάθεση του διασκεδαστικού ενδιαφέροντος στην πλέον ευάερη και δροσερή περιοχή του Αϊθανάση. Εκεί εξάλλου, υπήρχαν τρία υπαίθρια κέντρα διασκέδασης. Προς τα αριστερά, καθώς ανεβαίνουμε, η «Έλλη» και προς τα δεξιά το πρώτο μεν η «Ακρόπολις» του κυρίου Παναγιώτη Παπαθανασίου του επωνομαζομένου και Κουντουρά, διότι συμπλήρωνε το εισόδημά του με την κατασκευή υποδημάτων, το δεύτερο δε η «Οασίς» του κυρίου Μιχάλη Σμίλκου, ο οποίος διατηρούσε και τον θερινό κινηματογράφο «Ολύμπιον» δίπλα στο ξενοδοχείο «Παλλάδιον».

Μετά τη λήξη του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου ο κόσμος αναζωπύρωσε τις ψυχαγωγικές του δραστηριότητες, προκειμένου να κερδίσει

τον απολεσθέντα χρόνο των 1.275 ημερών της μαύρης κατοχής. Αδιαφορούσε δε τελείως ακόμη και για τον ενσκήψαντα από το 1946 επάρατο εμφύλιο πόλεμο.

Η πόλη της Καστοριάς είχε το θλιβερό πρόνομιο να κατέχει δεσπόζουσα θέση ανάμεσα στα δύο μεγάλα επιχειρησιακά κέντρα των ανταρτών, ήτοι του Γράμμου και του Βιτσιού. Εξαιτίας αυτού προσφερόταν ως στόχος βολής του αντάρτικου πυροβολικού πολύ δε περισσότερο διότι αναδυόταν προκλητικά ως φανταχτερό νούφαρο στο μέσο των ηρεμούντων υδάτων της λίμνης Ορεστιάδας. Οι βολές του πυροβολικού γίνονταν συνήθως από τις ανταρτοκρατούμενες βόρειες υπώρειες κατά τη διάρκεια της νύχτας, με αποτέλεσμα ο κόσμος να απομακρύνεται βιαίως από τις τρυφηλές και θερμές αγκαλιές του Μορφέα και να μετακινείται άρον άρον προς τις ψυχρές μεν αλλά προστατευτικές κρύπτες των καταφυγίων.

Την εποχή εκείνη εμείς καθόμασταν στη συνοικία «Τζαμί», πλάι από την αστυνομία, γι' αυτό και βρισκόμασταν μέσα στο στόχαστρο του εχθρικού πυροβολικού. Είχαμε δε αποκτήσει τόση πείρα, ώστε από την απήχηση του επερχομένου βλήματος μπορούσαμε να προβλέψουμε περίπου τη θέση της έκρηξής του. Διότι, λεπτός συριγμός σημαίνει ότι η οβίδα περνάει από πάνω και πρόκειται να εκραγεί αρκετά μέτρα μακριά. Ρεγχώδης ήχος, κάτι σαν χουρчуρητό σε τόνο βαθυφώνου, υποδηλώνει επικείμενη έκρηξη οπωσδήποτε λίγα μέτρα πιο πέρα. Όταν όμως η έκρηξη πρόκειται να γίνει πολύ κοντά δεν υπάρχει καμιά προειδοποίηση, κανένας ηχητικός συναγερμός. Παρουσιάζονται αιφνιδίως λάμψη, εκκωφαντικός κρότος και αίσθηση ωστικού κύματος ακολουθούμενα πάραυτά από τη χαρακτηριστική, για μερικούς μάλιστα μεθυστική ως άρωμα θυμιάματος, οσμή της καιομένης πυρίτιδας. Αμέσως έπεται η γεύση του εισπνεομένου μίγματος τέφρας και σκόνης, ώστε να ικανοποιείται και η πέμπτη

των αισθήσεων. Κάτι παρεμφερές λέγεται και από τους ευφυολογούντες κατά την οινοποσία, με τη διαφορά ότι εκεί μεν το νευρικό σύστημα ηρεμεί, εδώ δε σφόδρα διεγείρεται προκειμένου να κινηθεί τους μηχανισμούς άμυνας, αν φυσικά προλάβει.

Την επόμενη του κανιοβολισμού, και ενώ οι εντεταλμένες υπηρεσίες προσμετρούσαν τις απώλειες, εμείς τα παιδιά τρέχαμε ως κύνθηροι επί της κόπρου, όπου είχαν γίνει οι εκρήξεις, προκειμένου να συλλέξουμε θραύσματα οβιδίων, μερικά από τα οποία είχαν περιέργα σχήματα όπως τα παράξενα γλυπτά της μοντέρνας γλυπτικής. Με τον τρόπο αυτό εμπλουτίζαμε τη συλλογή του πολεμικού μας υλικού. Αυτά ήταν τα παιχνίδια μας την εποχή εκείνη, τα οποία συνέπλεαν με τα σημεία των καιρών, όπως γίνεται πάντα.

Μολοντί όμως συνέβαιναν τα χαλεπά ταύτα, ο κόσμος, όπως ήδη αναφέρθηκε, επέμενε να συρρέει κατά τους θερινούς μήνες στην οδό του Αγίου Αθανασίου. Ο δρόμος ήταν αρκούντως φαρδύς, ώστε κατά τις εθνικές γιορτές να γίνεται εκεί η παρέλαση των πολιτικών και των στρατιωτικών τμημάτων, αρχικώς σαλπίζοντας ενός μόνο προπορευομένου στρατιώτου, κατόπιν δε και μετά την οργάνωση του στρατεύματος παιανίζουσας της μπάντας της 15^{ης} Μεραρχίας. Στο πεζοδρόμιο, μάλιστα, μπροστά από την «Έλλη» στήνόνταν ξύλινη εξέδρα, προκειμένου να υποβαστάζει και να διατηρεί στο πρόπον ύψος τον δεσπότη, τον νομάρχη, τον δήμαρχο και τους άλλους επισήμους.

Τα απογεύματα ο κόσμος έκανε εκεί την καθερωμένη βόλτα του, διαρρέοντας το οδόστρωμα ως ποταμός αμφιδρόμως κινούμενος με θόρυβο εξαιτίας βηματισμών, ομιλιών, πειραγμάτων θηλέων από άρρενες και θραύσης μαύρων ηλιόσπορων και άσπρων κολοκυθόσπορων. Προϊούσης όμως της ώρας ο κόσμος αραίωνε, διότι άλλοι μεν κατέλυαν στα κέντρα διασκέδασης, άλλοι δε αποσύρονταν στην πλαγιά των πεύκων προκειμένου να καταλάβουν εκεί προνομιούχες θέσεις, όπως συμβαίνει στα θέατρα, αφού οι διασκεδάζοντες στα εξοχικά κέντρα θα διασκεδάζαν ακολούθως και τους εκτός ευρισκομένους θαμώνες. Διότι ακριβώς απέναντι από τα πευκάκια δέσποζε το περιώνυμο κέντρο «Έλλη». Ήταν μεγάλο και επίμηκες σε σχήμα πλοίου, εξού και το όνομά του προς τιμή του ευδρόμου σκάφους του Πολεμικού μας Ναυτικού, το οποίο торπιλίστηκε

από τους Ιταλούς στα καθαγιασμένα ύδατα της νήσου Τήνου λίγο πριν την έναρξη του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου.

Τα δύο τρίτα της «Έλλης» βρισκόταν επί στερεού εδάφους, ενώ το υπόλοιπο ήταν κατασκευασμένο από ξύλινο δάπεδο που προέβαλλε στην κατωφέρεια ως μεγαλοπρεπής εξώστης. Από εκεί οι θαμώνες απολάμβαναν τη θέα του βόρειου έναστρου ουρανού, του Βισπίου με τα συμπαρομαρτούντα χαμηλότερα όρη, και της βόρειας πλευράς της λίμνης Ορεσιτιάδας ιδιαίτερα όταν εφυσούχαζε υπό το σεληνόφως. Στα άκρα του κέντρου, ένθεν και ένθεν, υπήρχαν καλαίσθητα υπόστεγα το μεν δεξιό να στεγάσει επί κακοκαιρίας τα τραπέζια και τα καθίσματα, το δε αριστερό για την παρασκευή των εδεσμάτων, κοινώς μεζέδων, που συνιστούν τους πάλαι ποτέ προαγωγούς της κατανάλωσης των οινοπνευματωδών ποτών. Από το ίδιο υπόστεγο προεξείχε καπνοδόχος καπνίζουσα εν μέσω θέρους. Οι διερχόμενοι, όμως, γρήγορα αντιλαμβάνονταν από τη συνομιζόμενη κνίσα, ότι η υποκείμενη της καπνοδόχου εστία σκοπό είχε μόνο το ψήσιμο σιτεμένου κρέατος.

Στο μέσο του κέντρου αυτού υπήρχαν δύο ευρύχωρες πίστες, ώστε να εξυπηρετούνται κατά το δυνατό περισσότεροι χορευτές. Την εποχή εκείνη μόνο στην πίστα επιτρεπόταν ο δημόσιος εναγκαλισμός θήλεος από άρρενα και τανάπαλιν. Όμοιοι χειρισμοί εκτός του οριοθετημένου αυτού χώρου θεωρούνταν από τους ηθικοπλαστικούς φορείς μέγα προγαμιαίο αμάρτημα. Με άλλα λόγια η πίστα αποτελούσε τον προθάλαμο, ο οποίος οδηγούσε στα ευλογημένα από την εκκλησία μυστικά δώματα του ζεύγους.

Στο μέσο της βόρειας παρυφής του εξώστη υπήρχε υπερυψωμένο κουβούκλιο, δεόντως ευρύχωρο ώστε να στεγάσει επαρκώς τα μέλη της ορχήστρας. Είχε δε η ορχήστρα βιολί, για να εξασφαλίζει τη γλυκύτητα των ήχων, σαξόφωνο και κιθάρα για την έξαρση των συναισθημάτων, ακορντεόν ώστε να εντείνεται η εορταστική ατμόσφαιρα με τους πληθωρικούς του ήχους, και σειρά κρουστών και κυμβάλων για την τήρηση του ορχηστρικού ρυθμού. Τα μέλη της ορχήστρας ήταν επαγγελματίες ή ερασιτέχνες μουσικοί από την Καστοριά, σπανιότερα δε και σε ειδικές περιπτώσεις προσκεκλημένοι από την πρωτεύουσα.

Στην «Έλλη» συγκεντρωνόταν η ανώτερη τάξη. Η έγκαιρη δε εξασφάλιση προνομιούχων τρα-

πεζιών αποτελούσε αξίωμα και μέλημα των αξιοπρεπών και κοινωνικώς ανερχομένων πολιτών, οι οποίοι προσέτρεχαν για τον σκοπό αυτό μεσουρανούντος ακόμη του ηλίου. Η παρουσία τους εκεί θεωρούνταν μέτρο ανέλιξης, όπως γίνεται στα πανεπιστήμια με την απόκτηση μεταπτυχιακού ή διδακτορικού διπλώματος. Προνομιά δε τραπέζια ήταν εκείνα πλησίον της πίστας, όπου οι καθήμενοι σταυροποδητή είχαν την ευκαιρία να επιδεικνύουν τις άσπρες κάλτσες τους, γι' αυτό και τα τραπέζια αυτά ακόμη και σήμερα «καλτσάτα» ονομάζονται.

Η μεσαία τάξη των επαγγελματιών και βιοτεχνών κατέλυε στην «Όαση» ή στην «Ακρόπολη», κέντρα υποδεέστερα μεν αλλά υπερυψωμένα της οδού και γεινιάζοντα περισσότερο με τη συστάδα των πεύκων. Τα προσφερόμενα εκεί εδέσματα ήταν συγκεκριμένα. Στα παιδιά δινόταν λουκούμι επαλειμμένο με ζάχαρη άχνη και τρυπημένο με οδοντογλυφίδα για να συλλαμβάνεται αξιοπρεπώς και ασήπτως. Οι κυρίες και οι έφηβοι είχαν το προνόμιο να παίρνουν ένα κουτάλι βανίλιας μέσα σε ποτήρι με νερό, κοινώς αποκαλούμενο «υποβρύχιο». Οι ενήλικες έπαιρναν το ουζάκι τους σε μικρό ποτήρι αποκαλούμενο χυδαϊστί «μπόμπα» με μεζέ μια ελιά, μια μικρή καφτερή πιπεριά (τσιούσκα) και ένα μικρό κομμάτι ψωμιού επιμελώς τεμαχισμένο, όπως το αντίδωρο που παίρνουμε στην εκκλησία μετά το πέρας της Θείας Λειτουργίας.

* * *

Εκείνο το σημαδιακό καλοκαιριάτικο απομνημόσυνο του 1948, ο ήλιος, όπως το είχε συνήθεια κάθε τέτοια ώρα, άρχισε να καταδύεται πίσω από τα κυανίζοντα βουνά του Γράμμου, τα οποία προβάλλονται στο χαίνο διάστημα μεταξύ του ορεινού συγκροτήματος, που καλύπτει το χωριό Μανιάκι, και της «Κεφαλής του Μεγάλου Αλεξάνδρου» (Ψαλίδας). Οι σκιές της οικίας του αιμνήστου λογίου Ιωάννου Βαλαλά και των πεύκων που την περιέβαλλαν, καθώς και η σκιά του καλλιμάρμαρου ανδριάντα του ποιητή Χριστόπουλου άρχισαν να σέρονται προς ανατολάς, να επιμηκύνονται και να επιπροβάλλονται στο κατάστρωμα της «Έλλης». Επρόκειτο τάχα για κάποιο συμβολικό φαινόμενο συμμετοχής στην επερχόμενη ευτυχία, του μεν αείποτε ευφυολόγου και άλλοτε πολιτικού ανδρός Βαλαλά, του δε αιθαλούς νέου Ανακρέοντα και πρώτου διδάξαντα την νεοελληνική

ποίηση αιιδίμου Αθανασίου Χριστόπουλου; Ή μήπως η σκιερή αυτή παρουσία συμβόλιζε κάποιον αοράτως επερχόμενο κίνδυνο;

Η ορχήστρα είχε αρχίσει ήδη να αποδίδει τους πρώτους ανάκατους φθόγγους με τους οποίους οι μουσικοί των μεν πνευστών ασκούν και θερμαίνουν την αναπνοή τους, των δε εγχόρδων επιχειρούν να συλλάβουν και να παγιδεύσουν πάνω στις παλλόμενες χορδές τη σωστή θέση της μουσικής κλίμακας. Το ίδιο συμβαίνει και στις συμφωνικές ορχήστρες πριν εμφανιστεί ο μαέστρος, με τη διαφορά ότι στην περίπτωση μας, οι προπαρασκευαστικοί αυτοί ήχοι έπαιζαν συνάμα και τον ρόλο του προαγωγού, συλλήβδην ενός δελεαστικού εσπερινού προσκλητηρίου.

Μετά τη δεκάτη εσπερινή ώρα διαχωρίζονταν οι αμνοί εντός του κέντρου διασκέδασης, από τα ερίφια τα οποία είχαν καταλάβει θέσεις στο απέναντι ύψωμα των πεύκων. Πάνω στον χορτοτάπητα οι θαμώνες που απολάμβαναν το θέαμα, δρᾶτονταν της ευκαιρίας να πάρουν ένα λιτό δείπνο, το οποίο αντλούσαν από τις πασίγνωστες την εποχή εκείνη γκρίζες χαρτοσακούλες, ως άλλα κέρατα άλλης Αμάλθειας. Επρόκειτο για μαύρο ψωμί, ελιές και αλικόχρωμες εύγευστες ντομάτες. Σε λίγες περιπτώσεις υπήρχε και μικρό κομμάτι μαλλακού άγευστου υποκίτρινου τυριού, από αυτό που η «ΟΥΝΡΑ» έδινε στους μαθητές του δημοτικού σχολείου, επωφελούνταν δε και οι ενήλικες λόγω έλλειψης άλλου καλύτερου.

Η διαφορά φωτισμού μεταξύ των δύο χώρων ήταν εμφανώς διαφορετική. Φωτοχυσία μέσα στην «Έλλη», ημίφως κάτω από τα πεύκα. Το ίδιο συμβαίνει και στο θέατρο. Σβήνουν τα φώτα της αίθουσας και ανάβουν τα φώτα της ράμπας, προκειμένου οι θεατές να απολαύσουν σε όλο το μεγαλείο της την εξελισσόμενη παράσταση «ήχος και θέαμα». Την ώρα εκείνη απορούσε κανείς να διακρίνει από που αναδύοταν η εικόνα του απείρου κάλλους. Από το κέντρο της διασκέδασης όπου το πολύχρωμο μωσαϊκό των ενδυμάτων λικνιζόταν πάνω στα καλλίπτυγα σώματα των ευειδών κυριών και δεσποινίδων ή από την πλευρά των πεύκων; Διότι εκεί υπήρχαν ευτυχείς γιαγιάς με τα εγγόνια στην αγκαλιά τους, η ευφροσύνη των οποίων εκδηλωνόταν με αλεπάλληλα μειδιάματα και επίδειξη των ελαχίστων διασωθέντων δοντιών τους. Υπήρχαν δε εκεί και γέροντες πлагίως κατακλεκκίμενοι και αρειμανίως καπνίζοντες, καθώς και μητέρες θηλάζουσες τα βρέφη

τους, ένεκα που και αυτά έπρεπε να πάρουν το δείπνο τους. Αλλά και πολλά παιδιά παρευρίσκονταν εκεί ήρεμα μεταξύ των ενηλίκων αποκαμωμένα από τα ολοήμερα παιχνίδια τους και την απώλεια των θερμιδικών τους αποθεμάτων. Επρόκειτο και αυτά να απολαύσουν το θέαμα, όπως άλλωστε κάνουν και οι σύγχρονοι νέοι μπροστά στις τηλεοράσεις τους καθ' όλη τη διάρκεια του 24ώρου.

Προϊούσης της νύχτας πολλοί από τους περιόικους απομακρύνονταν. Η ακινησία πάνω στο δροσερό χορτοτάπητα, συμπαραομαρτούσης και της ηδονικής μουσικής, δεν τους επέτρεπε να αμυνθούν έναντι των εκτοξευομένων από τον Μορφέα υπνωτικών βελών. Τα δήγματα των βελών αυτών είναι ανώδυνα και φιλήδονα, όταν κατευθύνονται σε βλέφαρα στα οποία έχει ήδη συσσωρευτεί το βάρος της ημερήσιας κόπωσης. Αντίθετα, οι ένοικοι του κέντρου αναψυχής επέμειναν να διατηρούν την εκεί παρουσία τους και μάλιστα εν ευθυμία, με οδηγό πάντα την ποσότητα του αναλίσκομένου οιοπνεύματος.

Θα είχε φθάσει περίπου η ώρα εκείνη κατά την οποία η προτεραία παραδίνει τη σκυτάλη στην επομένη, οπότε μεγάλος εκκωφαντικός κρότος ακούστηκε αιφνιδίως καλύψας τους μελωδικούς της ορχήστρας ήχους και διακόψας την ευωχία. Πυρ, καπνοί και κονιορτός αναδύθηκαν από το δεξιό άκρο της «Έλλης». Το σκάφος κλυδωνίστηκε εν μέσω ξηράς και ακολούθησε πανικός. Ταραγμένες φωνές ακούστηκαν: «Μας βάζουν οι αντάρτες με όλμους, απομακρυνθείτε γρήγορα». Η εκ-

κένωση του κέντρου έγινε εν ριπή οφθαλμού. Ο κόσμος ξεχύθηκε άρον άρον στη γύρω περιοχή, ως ρέον ύδωρ από θραυσμένο αγγείο. Ευτυχώς, διότι ενώ η πρώτη έκρηξη έγινε μόλις στο άκρο του εξώστη, ακολούθησε και δεύτερη με περισσότερη φονική διάθεση κοντά στις πίστες. Αλλά εκεί πλέον δεν υπήρχε κανείς, παρά μόνο υπολείμματα ποτηριών, πιάτων και μισοφαγωμένων εδεσμάτων τα οποία είχαν ανέλθει βιαίως και ακολούθως κατήλθαν τήδε κακείσε. Η οσμή της πυρίτιδας αντικατέστησε πάραυτα το αναδυόμενο από τα σώματα των γυναικών μεθυστικό άρωμα.

Κανείς δεν πλήρωσε τα «σπασμένα» αφού άλλωστε λάκισαν και τα γκαρσόνια και ο επικεφαλής ο οποίος, ως άλλος κυβερνήτης, όφειλε να παραμείνει έστω και μόνος πάνω στο βυθιζόμενο σκάφος. Οι προβολείς έκλεισαν και αυτοί τους οφθαλμούς τους, για να μη βλέπουν το αποτρόπαιο θέαμα. Ωστόσο, οι οβίδες συνέχισαν να σκάζουν και σε άλλα σημεία της πόλης. Μια από αυτές χτύπησε την πόρτα του ατυχούς Αθανασίου Τσέπε τον οποίον μετέφερε βιαίως στον χώρο των Ηλυσίων Πεδίων.

Τις επόμενες μέρες πολλές συζητήσεις γίνονταν στα καφενεία, πολλά κερία ανάφτηκαν, πολλές ευχαριστίες αναπέμφθηκαν στους προστάτες Αγίους και πύρινοι εθνικοί λόγοι εκφωνήθηκαν στους ναούς. Ο χορός απαγορεύτηκε στους δημόσιους χώρους και μόνο μερικοί θιασώτες του εκείθεν στρατοπέδου υπομειδιούσαν και ψιθύριζαν: «Βρε τους μπαγάσες, τι ευστοχία ήταν αυτή»!